

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Мої "промінчики".

Ганна Бурячок, учитель

Малокопанівської ЗОШ І–ІІІ ст.

Голопристанського р-ну Херсонської обл.

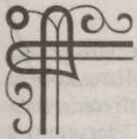

Наше суцвіття – Калина.

Галина Барановська, вчитель

*Ірпінської СЗОШ І–ІІІ ст. № 12
ім. Заріфи Алієвої (Київська обл.)*

Богдан ЖУЛКОВСЬКИЙ,
кандидат мистецтвознавства, викладач вищої категорії
Вищого комунального навчального закладу
"Володимир-Волинський педагогічний коледж
імені А.Ю.Кримського"

Актуальність релігійно-дидактичної концепції єпископа Володимир-Волинського Фадея (Успенського) для сучасної української та європейської педагогіки

УДК: 37.93:27; 21.009:37

Подолання моральної та духовної кризи сучасного суспільства значною мірою залежить від реформування системи освіти. "Записки з дидактики" єпископа Володимир-Волинського Фадея (Успенського; 1872–1937) пропонують аналіз фундаментальних проблем навчальної та виховної роботи у початковій школі та окреслюють найефективніші методи щодо їх вирішення. Педагогічні ідеї святого Фадея не втрачають актуальності у XXI столітті.

Ключові слова: дидактика, методика, освіта, релігія.

Сутність освіти полягає не лише в умінні оперувати певною сумою знань, а й у зміцненні моралі та відродженні духовності. Непоодинокі випадки, коли вчителів важко адекватно відреагувати на внутрішній стан учня. Іноді причина цього — відсутність стійкої моральної установи самого педагога.

Подолання духовної кризи суспільства значною мірою залежить від реформування системи освіти. Зокрема варто переосмислити атеїстичні методології для утвердження християнської моралі. Важливу роль у цьому процесі має відігравати досвід зарубіжних країн.

В європейських державах існує дві полярні точки зору на взаємодію освіти і релігії: 1) релігія сприймається як рудимент архаїчних часів, тому їй не може бути місця в освітніх установах; 2) релігія визначає ідентичність, орієнтири і сприяє мультикультурному діалогові, тому є ваговою в сфері освіти [8, с. 298]. Тож, кристалізувалися дві моделі співпраці школи та церкви: релігієзнавча чи неконфесійна (релігія розглядається крізь призму секуляризації) та деномінаційна чи конфесійна (пріоритет надається традиційній релігії) [10, с. 79]. Неконфесійна модель типова для країн з відстороненими державно-церковними взаєминами (Франція), конфесійна — для католицьких країн, у яких налагоджена кооперація держави та церкви (Польща, Італія, Австрія, Ірландія) [7, с. 298].

У навчальних планах освітніх закладів Європи міцно укоренилися дисципліни з назвами "релігія" (Греція, Кіпр, Болгарія, Румунія, Угорщина, Німеччина, Бельгія, Фінляндія, Словаччина), "основи релігії" (Австрія, Ірландія), "релігійне виховання" (Великобританія), "моральне та релігійне виховання" (Португалія), "релігія та етика" (Люксембург), "навчання католицької релігії" (Італія), "основи християнства" (Данія), "християнська віра" (Латвія), "знання про релігію" (Швеція), "релігійна освіта

у школі" (Іспанія), "етична освіта" (Литва), "релігійні та філософські рухи" (Нідерланди) [6]. Є країни, де релігієзнавство є факультативним або ж входить до інтегрованих курсів з філософії чи культури.

В Європі усталилися терміни "релігійна освіта" ("religious education", "religious formation") і "релігійне навчання" ("religious instruction"). У XX ст. вони замінили звичні для європейської педагогіки поняття "християнська освіта" і "християнське виховання" [7, с. 297]. Аби контролювати якість релігійної освіти, створено Міжнародні релігійно-педагогічні ліги — Європейський форум учителів релігійної освіти, Міжнародну комісію з питань взаємодії церкви і школи, Міжнародний семінар з релігійної освіти і цінностей. Схвалено "Толедські керівні принципи навчання релігії у державних школах" [10, с. 73–74].

Попри певну методологічну спільність, кожна європейська країна має особливі домінанти релігійної освіти, які визначаються не так етнічними, як конфесійними ознаками. Більшість держав Європи сповідує католицизм (Іспанія, Ірландія, Португалія, Італія, Австрія, Польща, Франція, Литва). У кількох країнах спостерігається рівноправ'я католицизму і протестантизму (Німеччина, Угорщина, Нідерланди). У деяких країнах панівну роль займає православ'я (Греція, Кіпр, Румунія, Болгарія) чи протестантизм (Скандинавія). В деяких державах переважає іслам (Туреччина, Албанія, Боснія та Герцеговина) [7, с. 298].

У рамках залучення України до європейських інтеграційних процесів виникає закономірне питання: що може дати Європі Україна? Відповідь безсумнівна — традиційні духовні цінності: релігію, культуру, освіту. З одного боку, ці феномени мають підкреслити певну самобутність, з іншого — органічно вписуватися до європейських релігійно-освітніх процесів. Щоб зрозуміти sacramentalну модель української педагогіки, варто звернутися до історії. Адже історичний досвід — це грандіозний фундамент для нових педагогічних ідей.

Із поширенням християнства на теренах Київської Русі було запроваджено особливу систему шкільництва, за зразком Візантійської імперії. Базовими осередками освіти того часу стали собори, монастирі та парафіяльні храми. Ця система отримала значний розвиток у ранньомодерну добу, коли відбулося її розгалуження. Крім початкових шкіл, виникли освітні заклади середнього типу — колегіуми та братські школи, а також перші українські академії — Острозька та Києво-Могилянська. В останніх, з одного боку, запровадили традиційні "сім вільних

мистецтв" ("septem artes liberales"), що відображали середньовічну латинську схоластичну парадигму. З іншого — вони зберігали типову національну систему, з домінуванням теологічних дисциплін і християнської етики.

У другій половині XIX — першій чверті XX ст. основними початковими навчальними закладами в Україні стали парафіяльні та земські школи. Навчальні плани в обох типах освітніх установ були майже тотожними, за винятком релігійних дисциплін, на які у парафіяльних школах припадало 48% годин, у земських — 34% [2]. Церковні й міністерські школи користувалися єдиними підручниками, послуговувалися подібними формами і методами навчання. Обидва типи шкіл зіграли істотно важливу роль у процесі подолання неграмотності [5].

Парафіяльні школи були однорічними або дворічними. В однорічних основними предметами були Закон Божий, церковний спів, читання, письмо та елементарна арифметика. У дворічних до цих дисциплін додавалися загальна й церковна історія, географія та природознавство [1, с. 160]. Для уніфікації системи освіти укладалися універсальні навчальні програми, публікувалися підручники, посібники, науково-методичні часописи. Готували педагогічні кадри вищі й середні освітні заклади — вчительські інститути, семінарії, вчительські школи та курси. Якість навчального процесу контролювали Міністерство освіти та Священний Синод.

Наприкінці XIX ст. на Волині було 45 типів освітніх установ, 13 з яких діяли як початкові. Найчисельнішими серед них були парафіяльні школи, котрі функціонували при 84% приходських храмів. Більшість парафіяльних шкіл Волині не мали приватних приміщень і змушені були орендувати їх (що значною мірою відображалось на їхній матеріальній базі). Укомплектованість парафіяльних шкіл кваліфікованими вчительськими кадрами сягала 61–76%, з яких лише 39% мали повну вищу освіту. Натомість, більшість педагогів (61%) закінчили дворічні та трирічні вчительські школи чи однорічні вчительські курси [2].

З-поміж викладацького колективу церковно-освітніх установ Волині першої чверті XX ст. найбільше відзначився єпископ Володимир-Волинський Фадей (Успенський; 1872–1937). Преосвященний владика був не лише видатним ієрархом, аскетичною і харизматичною особою, а й відомим педагогом і теологом, доктором богословських наук. Його перу належать фундаментальні дослідження з біблійної ісагогіки і герменевтики "Єдність книги пророка Ісаї" та "Єгова". Сучасники вважали святого Фадея високоерудованим науковцем, людиною енциклопедичних знань, апологетом традиційної моделі християнської освіти. Як педагог він мав досвід викладання не лише богословських, а й окремих світських дисциплін — філософії, логіки, дидактики та психології [4, с. 39].

Єпископ Фадей народився 1872 р. у Нижегородській губернії в багатодітній сім'ї місцевого священика. Закінчив Нижегородську духовну семінарію та Московську духовну академію. 1896 р. захистив кандидатську дисертацію, 1901 р. — магістерську, 1907 р. — докторську. У 1897 р. прийняв чернечий постриг, дияконську й священницьку хіротонію. На початку 1902 р. піднесений до сану архіман-

дрита. Упродовж 1897–1908 рр. ніс послух викладача Смоленської та Уфимської, інспектора Мінської та ректора Олонецької духовних семінарій. У той час отець Фадей видав власну педагогічну працю — "Записки з дидактики" [8].

Архієрейська хіротонія архімандрита Фадея, після його обрання і наречення єпископом Володимир-Волинським, другим вікарієм Волинської єпархії, відбулася 21 грудня 1908 р. у місцевому соборі Різдва Христового. Маючи високий сан архієрея, святитель Фадей не зрадив своїм чернечим обітницям. Він не полюбила світських церемоніалів, натомість провадив життя у пості й молитві. Упродовж тринадцятилітнього перебування на Волині, єпископ Фадей відвідав найвіддаленіші храми, в яких звершив богослужіння і виголосив проповіді. 28 лютого 1913 р. владику Фадея призначили першим вікарієм Волинської єпархії, а з 1919 р. до арешту у 1921 р. він виконував обов'язки її правлячого архієрея.

Станом на 1909 р. у межах Волинської єпархії існували наступні освітні установи: одна церковно-вчительська школа, десять середніх шкіл другого ступеня, 22 двокласних і 998 однокласних парафіяльних шкіл. Загальна кількість вихованців у цих навчальних закладах становила 1550 осіб [3, с. 519]. На теренах Володимир-Волинського повіту діяло 22 початкові школи [3, с. 599].

На одному із засідань Волинського місіонерського з'їзду єпископа Фадея, як одного з найактивніших педагогів, обрали головою єпархіальної комісії у справах освіти. Комісії було доручено розробку ряду методичних посібників для парафіяльних шкіл. Так з'явилися "Настанови у Законі Божому", "Закон Божий для народу і народних шкіл", "Взірцеві заняття Закону Божого" [3, с. 598]. За безпосередньої участі владики Фадея комісія створила низку навчальних програм, контролювала школи та курси підвищення кваліфікації для педагогів.

18 вересня 1909 р. на Волинському місіонерському з'їзді досліджували "Записки з дидактики" владики Фадея, опубліковані ним ще у 1902 р. [8]. Ухвалили: "Стосовно записок з дидактики і методики [викладання — Б. Ж.] Закону Божого і слов'янської мови преосвященного Фадея, то, визнаючи їх доволі корисними та необхідними для наших шкіл, просити його преосвященство надрукувати в Єпархіальних відомостях, починаючи з січня 1910 р., а також видати їх окремими брошурами за рахунок Єпархіальної училищної ради і розіслати у школи єпархії" [3, с. 599]. На жаль, що ідея не вдалося реалізувати.

За вагою заслуги "на користь церковно-народної освіти", у 1909 р. єпископ Володимир-Волинський Фадей був удостоєний особливої церковної відзнаки — ордена святого рівноапостольного князя Володимира третього ступеня. Нагорода стимулювала святого Фадея до ще активнішої педагогічної праці.

Драматичний поворот на життєвому шляху єпископа Фадея стався наприкінці 1921 р., коли більшовики несправедливо звинуватили його у спробі організації повстанського руху. Після ув'язнення святого Фадея, вірні Волинської єпархії відправили до губернської надзвичайної комісії колегіальну заяву: "Єпископ Фадей упродовж багатьох років відомий у місті Житомирі. Тут немає храму, в якому би він не звершував богослужіння й не виголоси-

вав проповіді. Нам відоме і його особисте життя як молитовника та пастиря. Ніколи єпископ Фадей не втручався в політику" [9]. Начальник таємного відділу волинської губернської надзвичайної комісії Шаров, знаючи особисто владика Фадея, так відгукнувся щодо його арешту: "Єпископ Фадей, як вища духовна особа на Волині, діяв, безумовно, на шкоду радянської влади, тому за жодних обставин не може повернутися на Волинь. Зі своєї сторони вважаю його політично неблагонадійним. Оскільки він перебував на Волині протягом п'ятнадцяти років та користувався великим авторитетом серед місцевих жителів, його належить виселити за межі України в розпорядження вищого духовенства Російської Радянської Федеративної Соціалістичної республіки під таємний нагляд місцевих структур надзвичайної комісії" [9].

Невдовзі владика Фадея перевели до харківського слідчого ізолятора, де його допитували. У постанові Харківської губернської надзвичайної комісії зазначалося: "Вислати єпископа Фадея у розпорядження патріарха [Московського – Б. Ж.] Тихона, з правом проживання лише в одній з центральних північних губерній Російської Радянської Федеративної Соціалістичної республіки і Західного Сибіру, з умовою реєстрації в органах надзвичайної комісії" [9]. 9 березня 1922 р. єпископа Фадея примусово вислали до Москви. Останній період життя владики Фадея, після його возведення до сану архієпископа, був ще трагічнішим. Почастішали арешти, коли він служив на Астраханській, Саратовській та Тверській (Калінінській) кафедрах, що призвело до мученицької кончини 31 грудня 1937 р. 26 жовтня 1993 р. були екзгумовані його святі мощі, а 1997 р. Архієрейський Собор прославив священномученика Фадея у сонмі святих.

"Записки з дидактики" владики Фадея, за словами самого автора, створювалися не як систематичний та універсальний підручник з педагогіки. Їх мета – проаналізувати фундаментальні проблеми, виявити суттєві недоліки навчальної і виховної роботи у парафіяльних школах та окреслити найефективніші способи щодо їх вирішення. Книжка складається зі вступу та трьох основних частин. У вступі подано дві актови промови єпископа Фадея, виголошені ним на педагогічних курсах. Перша частина праці має назву "Загальна дидактика". Тут викладено основні положення православної педагогіки (завдання початкової школи, значення парафіяльних шкіл, поняття і види виховання, християнська мораль як основа виховання, темпераменти учнів, необхідні риси вчителя, загальні атрибути навчального процесу, форми навчання, вагомість методичної праці педагога, важливість дисципліни учнів) [8]. У другій частині подано методику Закону Божого з прикладним курсом, а в третій – методику слов'янської мови з практикумом.

Святитель Фадей підкреслював, що навчальний процес обов'язково має відбуватися за певною методологією, суть якої полягає в уникненні помилок у викладанні. Владика подав критиці два протилежні погляди стосовно значимості методу. Щодо першого (якого притримуються педагогіки-практики) правила дидактики й методики абсолютно зайві, адже кожен педагог повинен мати оригінальну методику. Щодо останнього (апологетами якого є педагогіки-теоретики),

то відступати від звичних методів узагалі непотрібно. Єпископ Фадей зазначив, що одне з основних завдань учителя – дати учневі можливість зрозуміти викладений матеріал, а за допомогою яких способів це реалізовано – несуттєво.

Опорними формами навчання, згідно дидактичної концепції владики Фадея, є розповідна й питально-відповідальна. До першої належить переказ і опис. До останньої – катехізис (відповіді учнів на запитання вчителя очевидні, бо раніше їм знайомі) та евристика (учні шукають відповіді самостійно, без підказок педагога). Єпископ Фадей вважав категорично неправильним зазубрювати матеріал, оскільки цей спосіб може зумовити спротив учнів.

Владика Фадей наголошував, що самостійна робота учнів має тривати не менше 65% від загальної кількості годин. Домашня праця обов'язково повинна перевірятися вчителем. Завдання для самостійної роботи необхідно підбирати індивідуально, враховуючи заповзятливість, характер і темперамент учня. Цим християнська педагогіка, наладшована на особистість, кардинальним чином відрізняється від радянської, орієнтованої на соціум. Святитель влучно заперечив: "Християнство навчає, що перед Богом дорожче кожна людська душа, кожна окрема особистість, а соціалізм говорить, що кожна людина – ніщо, вона має значення лише у тій купці людей, в якій вона поставлена і в якій користуватиметься рівною частиною визначеної їй праці, їжі, одягу та житла" [8].

Єпископ Фадей намагався застерегти вчителів (особливо молодих) від згубних, з християнської точки зору, доктрин, які пропонує світська педагогіка, пройнята концепціями деїзму та атеїзму. Святитель полемізував із західноєвропейськими філософами доби Просвітництва, зокрема, з Жаном-Жаком Руссо. Останній вважав, що релігійне виховання потрібно здійснювати не з раннього дитинства, а з юнацьких років. Не приймав єпископ Фадей і дидактичні ідеї Фрідріха Ніцше, Карла Маркса і Льва Толстого, вважаючи їх неправильними з точки зору християнської педагогіки. Владика зазначив, що "головною помилкою всіх цих педагогів було забування та неприйняття до уваги зіпсованості людської природи після гріхопадіння, внаслідок якої вона не може бути чистою, багато що в ній потрібно виправляти, викорінювати з неї зло і розлад, що виникли внаслідок гріха, а не повторювати у всьому цю зіпсованість природи" [8].

Кожен християнський педагог, за словами владики Фадея, повинен відповідати наступним критеріям: "теоретична підготовка та практичний досвід, читання корисної для розуму та душі літератури, спостережливість і вміння пристосовуватися до особистих особливостей вихованців, розуміння темпераментів дітей, значення особистості вчителя та його моральних якостей у навчально-виховній справі, роль покликання вчителя, добросовісність, любов до дітей повинна базуватися не лише на природній доброчисливості серця або прихильності, християнська любов та її характерні риси: наполегливість, терплячість, самовідданість, справедливість, послідовність характеру, авто-

ритет вчителя, привітність у поводженні, релігійна віра вчителя, вимогливість та благородність" [8].

На думку святителя Фадея, навчання й виховання дітей в школі повинні йти пліч-о-пліч, оскільки людину поважають у суспільстві не лише за екстраординарні знання, а й за люб'язне серце та вольову натуру. Індивід має бути не тільки добре розвиненим інтелектуалом, висококласним фахівцем своєї справи, а й високоморальною особистістю. Єпископ Фадей поділяє виховання на фізичне та духовне. Фізичне сприяє зміцненню здоров'я та утвердженню витримки. До духовного виховання владику зараховує розумове, серцеве і вольове. Мета виховання розуму – формування уважності, спостережливості, кмітливості. Ціль виховання серця – м'якість, терплячість, ширість, довірливість, доброзичливість. Сутність виховання волі – розвиток твердості, стійкості, послідовності. Кінцевою метою виховного процесу не може бути ні щастя (евдемонізм), бо воно може викликати неспокій совісті, ні користь (утилітаризм), позаяк вона породжує егоїзм. Ціль виховання – становлення гармонійної особистості.

Єпископ Фадей акцентував, що християнська модель освіти спроможна поєднати гуманістичний підхід із всебічним розвитком особистості, а християнське виховання може дати дитині повноцінне щастя, бо воно абсолютно відповідає людському еству.

Список використаних джерел

1. Бричок С. Новації у викладанні предметів релігійного циклу в церковно-парафіяльних школах (кінець XIX – початок XX ст.) / Світлана-Бричок // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Умань, 2007. – № 23. – С. 159–164.

2. Бричок С. Б. Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття) : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Світлана Борисівна Бричок; Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2005. – 19 с.

3. Волыньские епархиальные ведомости. – Житомир, 1909. – №№ 25, 29, 48.

4. Гринько К. М. Владыка Фаддей (Успенский) и церковно-школьное образование в Волынской епархии в конце первого десятилетия XX в. / Ксения Михайловна Гринько // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета : Народное образование. Педагогика. – Киров, 2013. – Вып. 4–1. – С. 34–39.

5. Костюк О. Ю. Проблема релігійної освіти на Волині у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі / О. Ю. Костюк // Наукові записки Нац. ун-ту "Острозька академія" : Психологія і педагогіка. – Острог, 2008. – Вып. 11. – С. 100–107.

6. Куик Э. Религиозное образование в школах Европы: ситуация и тенденции / Э. Куик [и др.]; пер. с англ. – К. : Дух і Літера, 2013. – 416 с.

7. Полякова Я. Взаємодія релігії і школи: європейський контекст / Я. В. Полякова // Педагогіка формування творчої особистості у вишій та загальноосвітній школах : Зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2014. – Вып. 35 (88). – С. 296–301.

8. Фаддей, иеромонах. Записки по дидактике / Иеромонах Фаддей [Успенский]. – Уфа : Электротипография В. П. Колмацкого, 1902.

9. Центральный архив Федеральной службы безопасности Российской Федерации (ЦА ФСБ РФ). – Арх. № Н-1539 : Дело по обвинению И. В. Успенского.

10. Ярова О. Моделі релігійної освіти молодших школярів у країнах Європейського Союзу / Олена Ярова // Порівняльно-педагогічні студії : Щокв. наук.-пед. журн. – К.; Умань, 2014. – № 1. – С. 72–80.

СЛОВО ПОЕТА

Моя любове! Я перед тобою.
Бери мене в свої блаженні сні.
Лиш не зроби слухняною рабою,
не ошукай і крил не обітни!
Не допусти, щоб світ зійшовся клином,
і не приспи, для чого я живу.
Даруй мені над шляхом тополіним
Важкого сонця древню булаву.
Не дай мені заплутатись в дрібниціях,
не розміняй на слотички доріг,
бо кості перевернуться в гробниціях
гірких і гордих прадідів моїх.
І в них було кохання, як у мене,
і від любові тьмарився їм світ.
І їх жінки хапали за стремена,
та що поробиш, – тільки до воріт.
А там, а там... Жорстокий клекіт бою
і дзвін мечів до третьої весни...

Моя любове! Я перед тобою.
Бери мене в свої блаженні сні.

Ліна Костенко. Вибрані поезії.
Кіровоград, "Степова Еллада", 1999

Це чорна прірва з хижою десницею,
смурна од крові, смут своїх і свар,
готова світ накрити, як спідницею
Матрюха накриває самовар.

Був Київ стольний. Русь була святою.
А московити – Русь уже не та.
У них і князя звали Калитою –
така страшна захланна калита!

Дрімучий світ. Ні слова, ні науки.
Все загребуше, нарване, хмільне.
Орел – двоглавий. Юрій – довгорукій.
Хай Україну чаша ця мине!

Ліна Костенко. Триста поезій.
К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015.

«ПОЧАТКОВА ШКОЛА»

щомісячний науково-методичний журнал

№ 6 (576) ЧЕРВЕНЬ 2017

Засновники –
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ,
ВИДАВНИЦТВО «ПОЧАТКОВА ШКОЛА»
Видавець –
ВИДАВНИЦТВО «ПОЧАТКОВА ШКОЛА»
Видається з липня 1969 року
Київ

Журнал включено до переліку наукових
видань ВАКУ України, в яких можуть
публікуватись основні результати
дисертаційних робіт

Головний редактор

Алла ЛУК'ЯНЕЦЬ, кандидат педагогічних наук,
заслужений працівник народної освіти України

Редакційна колегія:

Іван БЕХ, Надія БІБІК, Микола ВАШУЛЕНКО,
Галина ДРЕВАЛЬ, Валентина ЗАТОРЖИНСЬКА,
Людмила КОВАЛЬ, Ярослава КОДЛЮК,
Юлія КОЛЕСНИКОВА (завідувач відділу),
Тетяна КОХНО; Людмила ЛІЩИНСЬКА,
Людмила ЛОПУШАНСЬКА (відповідальний
секретар), Алевтина ЛОТОЦЬКА,
Світлана МАРТИНЕНКО, Віра МЕЛЕШКО,
Олександр МИТНИК, Антоніна МОВЧУН,
Ізольда НІЗЕЛЬСЬКА, Оксана ОНОПРІЄНКО,
Тамара ПИРОЖЕНКО, Тамара ПОНИМАНСЬКА,
Катерина ПОНОМАРЬОВА, Катерина ПРИЩЕПА,
Тетяна ПУШКАРЬОВА, Олександра САВЧЕНКО,
Світлана СТРИЛЕЦЬ, Володимир ТИМЕНКО,
Ольга ХОРОШКОВСЬКА, Людмила ХОРУЖА,
Михайло ЧЕМБЕРЖІ, Тетяна ЯРЕМЧУК
(завідувач відділу).

Зареєстровано Державним комітетом інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
серія КВ, №6506 від 09.09.2002 року.
Підписано до друку 22.05.2017. Формат 84x108/16.
Папір газетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 6,72.
Умовн. фарбовидб. 6,72. Обл.-вид. арк. 9,75.
Зам. 0104706.

Адреса редакції: 04213, Київ,
вул. Прирічна, 25-А, к. 12,
тел./факс (044) 501-03-87
www.pochatkova-shkola.net
e-mail: pochatkovasc.ua@gmail.com

Видруковано у видавництві «Преса України».
03148, Київ, вул. Героїв Космосу, 6
Свідоцтво № 35481684
http://www.pressa.kiev.ua/
Якість друку повністю відповідає наданому видавцем
видавничому оригіналу.

ЗМІСТ

Стратегія розвитку початкової освіти

Цимбалару А. Всеукраїнський експеримент як невід'ємний складник
прогресивних змін в системі початкової освіти 1

Методика навчання

Ростикус Н. Ситуативні вправи на основі спостереження
серед природи 5

Вітковська Л. Розвиток дослідницьких навичок молодших школярів
під час засвоєння словникових слів 10

Карнаухова Т. Урок української мови в 2 класі 12

Зінченко Н. Вчимося писати есе 14

Ялоза О. Урок розвитку зв'язного мовлення, 4 клас 16

Гладченко О. Інтегрований урок у 1 класі (читання, математика) 18

Мочульська Л. Використання дидактичних ігор
на уроках української мови і математики 20

Васютіна Т. Методичні особливості проведення екскурсії
з природознавства у початковій школі 23

Саган О. Методика вивчення алгоритмів у початкових класах 26

Кулик Л. Інтерактивний урок з основ здоров'я у 3 класі 33

Теорія і практика виховання особистості

Бех М. Особистісно орієнтовані технології навчання
в початковій школі 36

Початкова освіта за рубежом

Охрімчук Р. З американського зошита 41

Почитаймо з учнями

Прудник С. Будніодні та ще й неділя! 44

Видатні педагоги

Калініченко Л. О.Савченко про роль методу порівняння у формуванні
творчого мислення в учнів початкової школи (1960–1970-ті роки) 45

Сільська школа

Мелешко В. Реалізація ідей партнерської взаємодії
в освітньому процесі сільської початкової школи 47

З історії педагогіки

Жулковський Б. Актуальність релігійно-дидактичної концепції
єпископа Володимир-Волинського Фадея (Успенського)
для сучасної української та європейської педагогіки 51

Слово художній самодіяльності

Лісовець О. Сценарій відкриття табірної зміни
у пришкольному таборі 55

Нам пишуть

Мустафа О. Реалії освітанських провідників 35

Шкльода С. Робота над формуванням поняття «задача» в 1 класі 57

Дрозд Г. Майбутнє країни в надійних руках 58

А я роблю так ...

Дармопук Н. Підвищення продуктивності навчально-виховного процесу
шляхом формування культури здоров'я молодших школярів 59

За листами читачів

Кропивка В. Гуманна педагогіка – майбутнє суспільства 61

Конкурс «Мій творчий проект»

Степаненко С. Через родину пізнай дитину 62

Сторожук Л. Світ живої природи 63

Скороход Н. Архітектура м. Суми. Дитячий парк «Казка» 64

Передрук будь-якого матеріалу українською або іншими мовами
без письмової згоди редакції заборонено.